

MUNISA MUHAMMADOVA,

O'zR FA Davlat adabiyot muzeyi tayanch doktoranti

HAMID OLIMJON IJODINI O'RGANISHDA XOTIRALARNING O'RNI

Annotatsiya: Bu maqolada Hamid Olimjon ijodini o'rganishdagi muhim manbalar sifatida yordam beradigan shoir haqidagi maqolalardan iborat xotira to'plamlari va mualliflarning Hamid Olimjon she'riyati, dramasi, publitsistikasida aks etgan o'ziga xos tomonlari tahlili, shoirning hayot yo'li, ijodga kirib kelishi, ilk to'plamlari, adabiy tahlilga tortilgan asarlari haqida bilib olasiz.

Kalit so'zlar: maqola, adabiy tanqid, she'riyat, publitsistika, poeziya, san'at

Abstract. In this article, you will learn about the collections of memoirs about the poet, which serve as important sources for studying Hamid Olimjon's work, and the authors' analysis of the unique aspects reflected in Hamid Olimjon's poetry, drama, and journalism, the poet's life path, his entry into creativity, and his early collections of works that are subject to literary analysis.

Keywords: article, literary criticism, poetry, journalism, poetry, art.

XX asr o'zbek adabiyotining yirik namoyondalaridan biri bo'lgan Hamid Olimjon o'zining boy va serqirra ijodi bilan milliy adabiyotimiz tarixida chuqur iz qoldirgan ijodkorlardan biridir. U adabiyotga she'riyat, dostonchilik, dramaturgiya va tarjima sohalarida salmoqli hissa qo'shgan, o'zbek xalqining milliy ongini uyg'otish va ma'naviy-ma'rifiy taraqqiyotini mustahkamlash yo'lida fidokorona xizmat qilgan adibdir. Hamid Olimjonning asarlarida xalq hayoti, milliy qadriyatlar, istiqlolparvarlik ruhiyati, insonparvarlik va ezgulik g'oyalari markaziy o'rinni egallaydi. Uning nafis lirikasida shoir yuragining tuyg'ulari, Vatan va xalqqa bo'lgan sadoqat, go'zallik va hayotga muhabbat yorqin ifodasini topgan. Shoir ijodini o'rganish orqali biz nafaqat uning shaxsiy badiiy mahoratini, balki o'z davrining ijtimoiy-ma'naviy manzarasini ham anglab yetamiz. Ijodkorning hayot yo'li va adabiy faoliyati haqida ko'plab xotira va esdalik kitoblari, uning adabiy portreti tasvirlangan maqolalar mavjud bo'lib, ularni birma-bir eslab, uning ijodi, asarlari haqidagi tarixiy faktlar va ma'lumotlarni keltirib o'tamiz. Eng avvalo, Hamid Olimjonning rafiqasi, nozikta'b shoiramiz Zulfiyaxonim tahriri ostida "Sen elimning yuragida yashaysan" nomli Hamid Olimjon haqida esdaliklar X.Sulaymonova tomonidan nashrga tayyorlanib chop etildi¹. Ushbu to'plamga Oybekning "Shoir haqida xotiralarim" nomli maqolasi kiritilgan bo'lib unda Oybekning Hamid Olimjon bilan birgalikdagi ilk uchrashuvi, shoirning ilk she'riy to'plami bilan tanishib chiqqach uning ijodiga bergan xolisona va samimiy bahosi, Hamid Olimjonni yosh va kuchga to'la ijodkor sifatida ko'rganini hayotiy xotiralar orqali eslab o'tadi. Shuningdek, G'afur G'ulomning "Hamidni eslab" maqolasida ularning yoshlik, talabalik yillardagi qiziqarli voqealar, ularning birgalikdagi ijodiy safarlaridagi esda qoluvchi hayotiy hangomalardan, Hamid Olimjon yosh, navqiron vaqtdagi ijodidan tortib, Yozuvchilar uyushmasidagi raislik faoliyati, undagi rahbarlik fazilatlarini bilan teng ravishda shoirlik qobiliyatlarining

¹ Сен элимнинг юрагида яшайсан. (Ҳамид Олимжон ҳақида эсдаликлар) Зулфия таҳрири остида. – Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1973. – 128 б.

uyg'un bo'lganini shirin xotira sifatida keltirib o'tadi, Mirzo Tursunzodaning "Otashin shoir xotirasi" nomi ostida Hamid Olimjon bilan bo'lgan ilk uchrashuvlari haqidagi taassurotlarini ifodalalar ekan, uning buyuk shoir Navoiy ijodi haqida chuqur ma'lumotga ega ekani, shu tufayli ham, Hamid Olimjon ijodida o'zbek klassik she'riyati an'analari ruhi saqlanib qolgani haqida o'z xotiralarida bayon etadi. Yirik folklorshunos olim Hodi Zarif "O'zbek folklorining jonkuyari" hamda olimalarimizdan Muzayyana Alaviya "Hamisha tirik" sarlavhasi ostidagi xotiralarida Hamid Olimjonning o'zbek folklori, dostonchilik an'alarining davom ettirilishida qo'shgan hissasi, nafaqat shoir balki, folklorshunos olim sifatida "Alpomish" dostonini yozib nashrga tayyorlagani, o'zbek folklori xrestomatsiyasini tuzish kabi katta niyatlari bo'lgani haqida ushbu xotiralarda eslatib o'tishgan. Shu qatorda Hamid Olimjonning do'sti va yaqin insoni, birgalikda va bir vaqtda, bir adabiy jarayonda ijod qilgan atoqli shoirimiz Uyg'unning "Shoirning so'nggi kunlari" nomi ostidagi maqolasini eslab o'tish o'rinlidir. Ushbu maqolada Hamid Olimjonning ijodiy safarlari, adabiy jarayonda faolligi, insoniylik fazilatlarini real hayotiy voqealar asosida uning yaqin do'sti Uyg'un tomonidan so'zlab beriladi, xattoki, shoirning baxtsiz hodisadagi o'y-kechinmalari, jismoniy holati, so'nggi kunlari hikoya qilinadi, ushbu xotiralarni o'qigan o'quvchi Hamid Olimjonni qanday buyuk shaxsiyat va ijodkorlik qobiliyatiga ega bo'lgan shaxs bo'lganini anglaydi. Ushbu xotira to'plamining eng ahamiyatli jihati shundaki unda shoirning onalari, Hamid Olimjonni hassos shoir sifatida voyaga yetishida zamin yaratgan, shoir hayotida asosiy o'rin tutgan ayol – Hamid Olimjonning onalari – Komila aya Azimovaning "Abdulhamidning yoshligi" esdalik xotiralar bo'ldi. Ushbu qismda Komila aya shoirning tavallud topgan yillaridan tortib, uning shoir sifatida kamol topishidagi hayotiy muhim voqealarni esga oladilar, Hamid Olimjonning yoshlik siyratini, insoniy fazilatlarini shoir hayotidan misollar orqali ifodalab beradilar. Misol tariqasida shoir bolalik davrida yozish va rasm chizishga bo'lgan ishtiyoqini ko'rib onasi unga "Nima o'zi, toshdan gul undiryapsanmi?" – deb so'raganda, yosh shoir: "She'r yozish – toshdan gul undirish bilan baravar, aya" – deya javob berganini xotirlaydi. Uning ijod qilish qobiliyati yoshlikdan kuchli bo'lganini eslaydi. Shuningdek, shoir ijodiga havasmand va muxlis bo'lish bilan birgalikda, ijodkor bilan birgalikda adabiy jarayonda faoliyat olib borgan, do'stona munosabatda bo'lgan, millati o'zbek bo'lmasa-da, Hamid Olimjon ijodini yoqtirgan va hurmat qilgan rus va boshqa millati shoir va yozuvchilarning xotiralar ham uning ijodining naqadar keng ko'lamli ekanligining isbotidir. Ulardan Nikolay Tixonov "O'ylar", Lev Penkovskiy "Hamisha navqiron", Edi Ognetsvet "Unutilmas kunlar" nomli maqolalari shoir hayotini o'rganishda muhim jihatlarga ega manba bo'lib xizmat qiladi. Maqsud Shayxzodaning "Hamidning ovozi", Shukur Sa'dullaning "Hamid Olimjon haqida xotiralar", Jumaniyoz Sharifiy "Xalq shoiri", Mirtemirning "Do'st va zamondosh haqida esdaliklar" sarlavhalari bilan berilgan xotiralar ham juda o'rinli bo'lib, unda yozuvchining adabiy jarayondagi faoliyati, ijodkorlikda erishgan yutuqlari e'tirof etildi, sof va samimiy baholadiladi, shoir bevaqt o'limi uning ijodini to'xtata olmasligi, Hamid Olimjon asarlari zamon va makon tanlamasligi haqida ijobiy va iliq fikrlar beriladi. Bu ma'lumotlarga qo'shimcha tarzda nafaqat shoirni zamondosh do'st va yaqinlari, balki xalq orasida mashhur bo'lgan san'at vakillari ham go'zal xotiralar bilan eslashadi, xususan, Sora Eshonto'rayeva "Safarbarlik kunlari edi", Lutfixonim Sarimsoqova "Hamid Olimjonni eslab", Komil Yormatov "Shoir yodi" nomli maqolalarida hamid olimjon bilan uchrashuvlaridagi ilk taassurotaridan tortib, shoir bilan birgalikda adabiy uchrashuv va davlat tadbirlaridagi shoir hayotiga oid esda qolarli, uning insoniy fazilatlarini gavalantirib beradigan voqealarni eslab o'tishadi. Ushbu to'plam yuqorida sanab o'tilgan hamid Olimjon hayoti va ijodidagi yorqin va ijodga to'la davrni ochib berishga, shoir shaxsiyatini, uning ijodining poydevori qanday bo'lgani, qay tarzda va kimlar bilan birgalikda rivoj topganini o'rganishda asosiy manba bo'lib xizmat qiladi. Bu kabi xotira to'plamlarini o'rganish shoir ijodi bilan

shug‘ullanayotgan tadqiqotchilarga uning adabiy portretini, reputatsiyasini tasavvurda shakllantirishga yordam beradi. Hamid olimjon ijodini o‘rganish, uning asarlarini tadqiq etishda yosh olimlarga o‘rnak bo‘la oladigan filologiya fanlari doktori, professor, akademik, Hamid Olimjonning 10 jildli to‘la asarlari tayyorlash va nashr etishda bosh qosh bo‘lgan, shuningdek, shoirning hayot yo‘li va asarlarning tahliliga oid bir necha qimmatli kitoblar, maqolalar muallifi Naim Karimovning hissasi beqiyos. Naim Karimov mas‘ul muharrirligi ostida o‘z davrining mashhur munaqqidlari va yozuvchilari, adabiyotshunoslarining Hamid Olimjon ijodi va asarlari bo‘yicha xulosalari, tadqiqot ishlari yoritilgan maqolalar to‘plami ham yuqorida sanab o‘tgan xotira to‘plami kabi muhim va qimmatli fikrlarni to‘plagan kitob sifatida shoir ijodi tadqiqi bilan shug‘ullanuvchi yosh olimlarga qadrlil va foydali manba bo‘lib xizmat qiladi². Ushbu to‘plamdagi maqolalarning birinchisi adabiyotshunos olim, publitsist Vohid Zohidovning “Adabiyotimizning yirik siymosi” nomli maqolasi bo‘lib, unda olimning Hamid Olimjon biografiyasi, uning poeziyadagi mahorati va publitsistikasi, tarjima asarlarining o‘ziga xosligini alqab o‘tadi, xususan muallif Hamid Olimjon haqida so‘z yuritir ekan, shunday deydi: “Hamid Olimjon tabiatan poeziya va kurash uchun tug‘ilgan edi. O‘z qalbining nafisligi va jo‘shqinligi bilan, o‘z nigohining nozikligi va o‘tkirliги bilan, kishidagi va hayotdagi go‘zllikni alohida his etish va qadrlash qobiliyati bilan, hayotdagi razolatni alohida payqash va rad etish uquvi bilan, nafosatni alohida kuylash mahorati bilan uning o‘zi poeziyaning jonli timsoli edi”. Ushbu ta‘rif orqali Hamid Olimjon ijodining ahamiyatli ekanini anglash mumkin. Shuningdek, ushbu maqolada shoirning biografiyasi ham bir qadar eslatib o‘tilgan holda Hamid Olimjonning ijodidagi o‘zgarishlar va rivojlanishdagi ilk qadamlar rus klassik adabiyotini o‘rganish va ilhomlanish natijasida vujudga kelgan kabi maqola muallifining fikriga biroz tanqidiy ruhda yondoshgan holda ayta olamizki, Hamid Olimjon shaxsiyatini o‘rganishda men shunga amin bo‘ldimki, shoir rus klassik adabiyotini yaxshi bilgani bilan avvalo, o‘zbek klassik adabiyoti namoyondalari, o‘zbek xalq og‘zaki ijodini anchayin chuqur bilimga ga bo‘lgan, xususan Navoiy ijodini o‘rganish va nashrga tayyorash ishlariga bosh-qosh bo‘lgan, shoirning asarlari orasida o‘rt asrlardagi kabi qofiyali g‘azalar ham mavjudligi fikrimiz isbotidir. Bunday bir tomonlama qarash Hamid Olimjon ijodini keng ko‘lamda, tarixan o‘rganishga to‘sqilik qilishi mumkin. Yuqoridagi maqoladan so‘ng, yana bir yetuk adabiyotshunos olim Homil Yoqubovning “Otashin lirik” nomi ostidagi Hamid Olimjonning ijodga ilk qadam qo‘yishi, uning lirikasida xalq og‘zaki ijodning aks etishi, shoirning bir necha – “Kimdir”, “Oktyabr o‘lkasiga”, “Oydinda”, “Qir qulochida” “Baxtlar vodiysi” kabi she‘rlarini tahlilga tortadi, ulardagi shoir ichki kechinmalari va xalq orzu-maqсадlari qorishmasi aks etgan misralarining mazmunini shoirning ijodidagi boshqa asarlariga qiyoslagan holda yoritib beradi. Bundan tashqar ushbu to‘plamda Naim karimovning “Shoirning san‘ati” sarlavhali maqolasi ham mavjud bo‘lib, unda Hamid Olimjonning erk va vatan, sevgi madh etilgan dostonlaridan biri bo‘lgan “Zaynab va Omon”³ dostonining yaratilish tarixi, dostonning tuzilishi, vazni, musiqiyligi, obrazlar tizimi va voqealarning izchilligi, asar qahramonlarining nutqi va ulardagi uslubiy hodisalar, qahramonlar tasviri orqali aks ettirilgan shoirning orzu-niyatlari tahlil qilinadi, xattoki, asarning bosh obrazlaridan biri bo‘lgan Zaynab va Omonning monologlari hamda Hamid Olimjon she‘rlaridagi o‘xshash vositalar o‘tganilib, ularda yashiringan ma‘noning uyg‘unligiga misollar keltirilgan. Shuningdek, muallif Hamid Olimjon asarlarning poetik san‘atini tahlil qilar ekan, uning lirik asarlari poeziyasida romantik kayfiyat yuqori o‘rinda bo‘lgani haqida umumiy xulosa qiladi, ushbu xulosaga qo‘shilgan holatda darhaqiqat mening fikrimcha, Hamid Olimjon ijodining qiziqarli, hayotiy bo‘lishi, shuningdek, zamonlar osha yetib kela olishiga, aynan, vatanparvarlik, mardlik ruhidagi, jo‘shqin obrazlarni bog‘lab turguvchi muhabbat, sevgi rishtasidir, chunki insoniyatni doim yashash va kurashishga

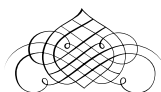
² Хамид Олимжон. Наим Каримов таҳрири остида. – Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1976. – 106 б.

³ Хамид Олимжон. Танланган асарлар, 2-том, Тошкент, Ўзадабийнашр, 1957.

undaydigan tuyg'ularning asosi bu muhabbatdir, oilaga, vatanga, yorga muhabbat orqali insoniy munosabatlar qaror topadi. To'plamdagi keying maqola yana bir adabiyotshunos, olim Berdiali Imomovga tegishli bo'lib bu maqolada Hamid Olimjon dramaturgiyasi, uning dramadagi mahorati qalam ostiga olinib, "Hamid Olimjon – dramaturg" sarlavhasi ostida yozilgan. Bu maqolada Hamid Olimjonning dramadagi ilk ijodidan biri bo'lgan, S. Abdulla, N. Pogodin, Uyg'un kabi yirik ijodkorlar bilan hamkorlikda yozilgan "O'zbekiston qilichi" dramasi haqida ma'lumot berilgan holda ushbu asarning yaratilgan davrdagi adabiy, qolaversa, siyosiy-ijtimoiy muhitga qay darajada ta'sir o'tkizgani, o'zi bilan teng vaqtda yaratilgan boshqa asarlarga nisbatan afzallik jihatlari tilga olinadi. Drama haqida so'z yuritilganda, albatta, undagi obrazlar tizimi ham tahlilga tortiladi, eng avvalo, Arslon obrazi, uning tasviri, unga yuklatilgan ijtimoiy yuk haqida muallif o'z fikrlarini bayon qiladi. Ushbu dramaning Hamid Olimjon ijodidagi yana bir yutuq tomoni bu boshqa dramaturglar bilan hamkorlikda yozilgani bo'lib, bu orqali ilk marta dramaga qo'l urgan ijodkor uchun kattagina tajriba almashinuvi, drama janrining maxsus o'ziga xos xususiyatlarini egallashi, keyingi davrda yaratilgan "Muqanna" va "Jinoyat"⁴ nomli boshqa turli mavzulardagi dramalari uchun malaka o'tashga imkoniyat bera oldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov N. *Hamid Olimjon*. – Toshkent, Yosh gvardiya, 1990.
2. Mamajonov S. *Shoir dunyosi*. – Toshkent. *Adabiyot va san'at* nashriyoti, 1972.
3. Azimov S. *Hamid Olimjon abadiyati*. – T., 1967.
4. Qo'shjonov M. *Saylanma*. – Toshkent: *Adabiyot va san'at*, 1992. – 124-146-b.
5. Қодиоров Э.О. *Ҳамид Олимжоннинг таржумонлик маҳорати*. – Самарқанд, 1997. – 128 б.
6. Sharipov N. *Hamid Olimjon qo'lyozmalari va ularning ilmiy tadqiqi // O'zbek tili va adabiyoti*, 1982, – №3.
7. Mirzayev N. *Hamid Olimjon matnlarining tahririy tahlili*. – Toshkent: Fan, 1991.
8. Qosimov M. *Hamid Olimjon lirikasi // O'zbek adabiyoti tarixi tadqiqotlari*, 1980, – №2.
9. G'ulomov T. *Hamid Olimjonning poetik uslubi*. – Toshkent: Fan, 1975.
10. Suyunov U. *Hamid Olimjonning adabiy merosi va matnshunoslik // O'zbekiston Filologiya jurnali*, 2002, – №1.

⁴ Хамид Олимжон. Танланган асарлар, 3-том, Тошкент, Ўзадабийнашр, 1957.